

DRAGAN M. MITROVIĆ

SLOBODA, INTEGRITET I PRAVO

Razmatranje ove teme zahteva nekoliko prethodnih razjašnjenja. Pre svega, da li su sloboda kao vrednost i kao vrlina isto? Vrednost je uverenje da je nešto dobro zato što je istinito, ispravno, korisno, poželjno. Postoji i tamna strana: „ne-vrednost“, koja je nepoželjna ili nedopustiva. Dakle, na pitanje šta je sloboda kao vrednost ne može pouzdano da se odgovori jer je reč o sudu koji je ljudski ličan, tj. subjektivan. Nasuprot vrednosti, vrlina označava prepoznatu moralnu izvrsnost ličnosti. Većina umnih ljudi se slaže da je vrlina sposobnost umnog delovanja u skladu sa najvišim mogućim božanskim i ljudskim pravilima. To delovanje počiva na raspolaganju slobodom i ličnim integritetom. Drugu, tamnu stranu vrline predstavlja porok. Već iz ove razlike jasno proizilazi da je vrlina uže i strože određena vrsta vrednosti, jer nije svaka vrednost vrlina. Biti obdaren vrlinama znači biti izuzetno vredan u pozitivnom, a ne u negativnom smislu. I zlo je vredno, ali se ne smatra poželjnom vrednošću, a još manje vrlinom. Zadatak prava jeste da zapreči ogrešenja o ljudsku slobodu i lični integritet.

Ključne reči: sloboda, vrednost, vrlina, integritet, pravo

SLOBODA KAO LJUDSKA VREDNOST

„Čovek se rađa slobodan, a svuda je u lancima“ (Žan Žak Ruso).¹ Ta činjenica je dva veka kasnije navela Oldosa Hakslija da ustvrdi: „Sloboda? Pa to ne postoji.

Prof. dr Dragan M. Mitrović, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, u penziji, draganm@ius.bg.ac.rs.

¹ „L’homme est né libre, et partout il est dans les fers.“ Ovom slavnom rečenicom Ruso je 1762. godine započeo izlaganje u svom najpoznatijem delu *Du contract Social*. V. Žan-Žak Ruso, *Društveni ugovor*, Beograd, 1974.

Ne postoji sloboda u ovom svetu, samo zlatni kavezi.“ Uprkos tome, tvrdi se da je sloboda (*libertas*) čovekovo generičko svojstvo, a ne samo osnovna društvena i pravna vrednost, kako su je shvatali i određivali Tomas Hobs, Džon Lok, Imanuel Kant, Johan Gotlib Fihte i drugi građanski mislioci.

Budući da je čovek slobodan po svojoj prirodi, to se postavlja zahtev da on zbilja bude slobodan. Neslobodan čovek kao da nije čovek. On nije subjekt prava, već pre jedno biološki sazdano biće (antropoid) kome ništa izvorno nije priznato, pa ni sloboda, pravda, pravičnost, integritet, sigurnost. Ali, i kada je ima, čovek slobodu često zloupotrebljava, brkajući je sa samovoljom. Zloupotrebljavajući vrednost slobode, on ograničava slobodu drugih, ali i sam postaje neslobodan. Možda je zbog toga sloboda najuzvišenija ljudska vrednost, pre svih drugih vrednosti. Jedino ona omogućava čoveku da se samoostvari, tj. da ispuni svoju misiju. U čemu se sastoji ta misija – to svako mora samom sebi da otkrije.

Sloboda se obično određuje kao pravo koje podrazumeva odgovornost izbora. U antici je shvatana kao pokoravanje zakonima koji oličavaju neko dobro. Čovek je slobodan samo kada je usmeren na „Dobro“ (Platon), odnosno kada raspolaže samim sobom, kada živi zbog sebe, a ne zbog drugog (Aristotel). Predstavnicima građanske misli isticali su da je čovek slobodan kada nije sputan preprekama (Tomas Hobs: „Najveća moguća sloboda zasniva se na ćutanju zakona“)² niti ograničenjima i prinudom drugih (Džon Lok). Takva sloboda sastoji se u mogućnosti da se „čini sve što se hoće, ako se nikome ne čini nepravda“ (Immanuel Kant). Zbog toga oni kojima je sloboda na srcu uvek moraju da vode računa o drugima, koji takođe imaju jednako pravo na slobodu. Svako mora da ograniči svoju slobodu ako ona šteti drugome. U protivnom, niko neće moći da bude slobodan, pa time ni posednik osnovnih prava na život, ličnu slobodu i vlasništvo. Ne kaže se tek tako da je sloboda jedino dobro koje ne može da se poseduje ako se ne deli sa drugima. Ali, dok jedni razmišljaju o slobodi, drugi razmišljaju o tiraniji (Vilijam Vordsvort). Na primer, Karla Marksa nije interesovala ljudska sloboda već ko upravlja državom, tj. da li država korišćenjem monopola fizičke sile sprovođi diktaturu proletarijata. Njega nije interesovala ni pravda, već princip društvene jednakosti koji se sprovođi upotrebom ogoljenog nasilja. Budući da se malo toga promenilo, i danas je aktuelna čuvena rečenica iz predgovora Žan Žak Rusoa kojom je započeo svoj isto tako čuveni spis *Društveni ugovor*: „Čovek se rađa slobodan, a svuda je u lancima.“

Izgleda da je cena ljudske slobode neprestana budnost građana.

² Tomas Hobs, *Levijatan*, Beograd, 2011, 213, 221. V. Tatjana Glintić, *Pravda, sloboda, jednakost*, Beograd, 1995 i Džon Stjuart Mil, *O slobodi*, Beograd, 1999.

I samo pravo, ma koliko to izgledalo protivrečno, treba da uređuje i ostvaruje slobodu čoveka. Ta sloboda, naravno, nije samovolja koju pravo zaprečava i kažnjava, već je jedino moguća sloboda koju pravo štiti. Pravo je, u stvari, „nesloboda“ jer ograničava ljudsko ponašanje. Ali, u dobro sazdanom pravu takvo ograničavanje je opravdano, jer ljudi bez prava ne bi imali ni to malo slobode. Pravo nije ništa drugo nego „pokušaj da se s jedne strane lična i kolektivna sloboda zaštiti i što potpunije ostvari, a istovremeno, s druge, da se razumno ograniči kako ne bi naškodila ni čoveku ni društvu“.³

U čisto pozitivnopravnom smislu, sloboda je sve ono što pravo ne zabranjuje. To znači da se sloboda jednog tek posredstvom zakona može uskladiti sa slobodom drugih (Kant), pod uslovom da građani učestvuju u vršenju zakonodavne vlasti koja ima prvenstvo nad izvršnom vlašću i sudstvom. Tek iz takve društvene slobode proizlazi pravo građana na formalnu jednakost. I dok sloboda nalaže da građani poštuju samo one zakone na koje su pristali, dotle jednakost znači da su glasanjem donete odluke postale obavezne za sve. Ako zakon, pak, isključuje mogućnost pristanka građana, tada prestaje da bude legitiman i postaje „legalizovano nasilje“ (Toma Akvinski), odnosno „zakonsko nepravo“ (Gustav Radbruch). Time je već u Kantovo doba, u duhu liberalističkih učenja stvoren jedan „pravno otvoren prostor“ (*legally open space*) za akciju i preduzetništvo u uslovima slobodne tržišne utakmice. Na primer, u Deklaraciji prava čoveka i građanina iz 1789. godine zapisano je: „ljudi se rađaju i žive slobodni i jednaki u pravima“ (čl. 1), kao i to da se sloboda „sastoji u mogućnosti da se čini sve ono što ne škodi drugima: tako, vršenje prirodnih prava svakog čoveka nema granice osim onih koje obezbeđuju drugim članovima društva uživanje ovih istih prava. Ove granice mogu biti određene samo zakonom“ (čl. 4).⁴ I u mnogo kasnije donetoj Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima Ujedinjenih nacija iz 1948. godine, dokumentu kraćem od 1.700 reči, zapisano je da se „sva ljudska bića rađaju slobodna...“ (čl. 1), da „niko ne sme biti držan u ropstvu ili ropskom odnosu“ (čl. 4), niti sme „biti podvrgnut mučenju ili okrutnom, nečovečnom ili ponižavajućem postupku ili kažnjavanju“ (čl. 5), uključujući i niz drugih sloboda koje se odnose na čovekovu ličnost, njegov izbor u oblasti mišljenja, vere, savesti, rada, socijalne pomoći, kulture, obrazovanja, zdravlja (čl. 18, 24-27 itd.). To je slučaj i sa savremenom Poveljom o osnovnim pravima Evropske unije, donetom u Nici 2000. godine, u kojoj se sloboda proglašava jednim od nekoliko osnovnih prava. Glavna ideja u svim navedenim dokumentima zasniva se

---

³ Radomir Lukić, „Pojam prava“, *Zbornik za teoriju prava*, sv. II (ur. Radomir Lukić), Beograd, 1982, 27.

⁴ *Temelji moderne demokratije. Izbor deklaracija i povelja o građanskim pravima (1215–1989)* (ur. Dušan Mrdenović), Beograd, 1989, 137.

na sledećem: „Slobodan čovek sluša, a ne služi. On ima šefove, ali nema gospodara. On sluša samo zakone. Zahvaljujući zakonima, on se pokorava ljudima.“⁵

Najzad, u pravnotehničkom smislu, sloboda se sastoji u povećanoj normativnoj i drugoj samostalnosti subjekata prava. Smatra se da ta samostalnost sačinjava suštinu njihovih autonomnih individualnih i kolektivnih prava.⁶ Štaviše, takva normativno izražena sloboda pravnih subjekata je preduslov za njihovu stvarnu (faktičku) slobodu u pravnom životu i socijalnim odnosima. Na primer, pravne norme (kao što su: sloboda izbora alternativa, sloboda stvaranja dispozicije, postojanja ustavno zajamčenih i zaštićenih „ljudskih prava“ ili „osnovnih prava“ koja pravno obuhvataju „slobode“ u različitim oblastima i odnosima) omogućavaju uspostavljanje različitog stepena slobode ponašanja subjekata u društvenim odnosima značajnim za pravo.⁷ Očigledno, suštinu prava nije moguće pronaći ni u čemu drugom do u aktuelnom ljudskom životu, u iskustvu koje predstavlja sloboda kao „mogućnost mogućnosti“ (Karlos Kosio).⁸ Iz afirmativnog shvatanja vrline proističe ljudski integritet.

VREDNOST SLOBODE I INTEGRITET KAO VRLINA SLOBODE

Kada je reč samo o slobodi, brojni pisci pokušavaju da odgovore na pitanje da li sloboda uopšte može da postoji? A odmah zatim, ako postoji, u čemu se sastoji? Jedan njihov značajan broj je smatrao da sloboda uopšte ne postoji. Čovek je tragično (teodicijsko) biće kome se Prometej smilovao davši mu vatru tj. svetlost saznanja, ali ga time nije oslobodio prirodnih i duhovnih okova, naročito okova gluposti. Stvoren je po uzoru na božanstvo, ali to nije. Pre se može zamisliti kao neki „original-falsifikata“: liči na svog tvorca, čak mu je dodeljena kvazitvoračka uloga roditelja ili graditelja, ali tvorca nije – smrtna je, podložna bolestima, fizičkom i duševnom bolu, svim mogućim patnjama. Dakle, čovek ne može da bude isto sa božanstvom, već samo njegov odraz, stvoren upravo po takvoj želji i planu božanstva. Ali, ako čovek nije božanstvo, jer je neotklonjivo ograničen, to znači da on ne može da bude slobodan u nekakvom apsolutnom (božanskom ili prirodnom) smislu. Upoređena sa očiglednim, veoma smelo zvuči misao Pindara, lirskog pesnika iz Tebe (V i IV vek pre n. e.), koji je ustvrdio: „Jedan rod bogova su i ljudi.“ Možda zbog te neugasle božanske iskre koja još obitava u dušama i srcima ljudi.

---

⁵ Ž.-Ž. Ruso (1974), op. cit., 9, 46–47. V. Annabel S. Brett, *Liberty, Rights and Nature, Individual Rights in Later Scholastic Thought*, Cambridge, 2003.

⁶ Ronald Dvorkin, *Sušтина individualnih prava*, Beograd–Podgorica, 2001, 297–327.

⁷ Milenko A. Perović, *Etika*, Novi Sad, 2001, 310, 312 i dalje.

⁸ Nikola Visković, *Pravo kao kultura*, Rijeka, 1990, 50 i dalje.

Uz božanska i prirodna ograničenja, koja su od strane ljudskog roda odvajkada prihvatana kao nužna i neizbežna, dodatno slede društvena ograničenja – da čovek čoveku ne bude vuk. Ona su u odnosu na božanska i prirodna ograničenja proizvoljna jer se menjaju u vremenu i prostoru ljudskih zajednica. Njima se dodatno ograničava ljudska sloboda koja je ionako već ograničena (npr., izgonom Adama i Eve iz Edenskog vrta ili prelaskom pripadnika ljudske zajednice iz prirodnog u društveno stanje sa državom). Društvena ograničenja se naročito odnose na ljudske zakone koji, pozivali se na samo božanstvo, božanski mandat zakonodavaca na zemlji ili na čisto zemaljske zakone naroda,⁹ dodatno i snagom nadmoćnijeg ograničavaju i ono malo preostale slobode. Možda je Aristotel mislio na slobodu kao vrlinu, a ne na vrednost, kada je posedovanje ljudske slobode pripisao samo slobodnim atinskim građanima. Smatrao je da svaki raspolaže svojim identitetom. Kako god, ni danas nije lako prihvatiti tvrdnju da zakoni čoveka čine slobodnim. I kada su najbolji, oni obezbeđuju tek nešto malo slobode (u najboljem slučaju sve što ne zabranjuju). A kada je tako, zbilja, gde tu može biti reči o slobodi? I, o kakvoj to slobodi uopšte može biti reči? Radi se o simulakrumima koji treba da obmanu i naviknu ljude na stanje otvorenog ili skrivenog ropstva. Malo je toga danas ostalo od Rusoove moćne poruke „Slobodan čovek sluša, a ne služi...“ Ipak, jasno je da od pamtiveka postoji samo jedan poredak stvari. Zove se robovlasništvo. A ono je smrtni neprijatelj ljudske slobode. Uprkos tome, nije sasvim usahnulo sjaj Rusoove rečenice zapisane u predgovoru njegove najpoznatije knjige: „Čovek se rađa slobodan, a svuda je u lancima.“ Taj nesklad Ruso nije uspeo da objasni. Samo je neodređeno zabeležio su ljudi prirodno zli ili dobri. Kao i sledeće: „Prvi koji se, ograđujući neko zemljište usudio reći: 'Ovo je moje', i naišao na dovoljno glupe ljude da u to poveruju, bio je istinski osnivač civilizovanog društva.“¹⁰ Izgleda da je ljudski karakter usud. Može da se popravi ili pokvari, ali ne može da se promeni.

Rusoova tvrdnja da slobodan čovek samo sluša a da ne služi uliva izvesnu nadu i dozvoljava da se ustvrdi kako sloboda uprkos svemu može da postoji kao ljudska vrednost. To čine mnogi pisci, od Zenona do Džona Rolsa. Pitanje je samo kako? Može li slobode da bude više ili manje, a da ljudi i dalje budu slobodni? Logika, koja nalaže doslednost, odgovara: ne! Na isto to pitanje odgovaraju mislioci koji tvrde da je čovek slobodan već po svojoj prirodi, a ne samo posredstvom zakona, jer raspolaže svojim urođenim prirodnim integritetom koji je stariji od države i njenih zakona. Dakle, sloboda postoji. Tu svoju tvrdnju dopunjavaju sledećim zapažanjem: i kada je poseduje, čovek slobodu često zloupotrebljava i brka sa samovoljom.

---

⁹ V. Dragan M. Mitrović, „Božanstvo i pravo“, *O pravu. Izabrani eseji*, Beograd, 2019, 267–288.

¹⁰ Ž.-Ž. Ruso, *Rasprava o poreklu i osnovama nejednakosti među ljudima*, Zagreb, 1978, 51.

Zloupotrebljavajući vrednost slobode, on ograničava slobodu drugih, ali i sam postaje neslobodan. U takvoj anarhičnoj situaciji više nema pravila, prava ili privilegija. Možda se zbog toga sloboda smatra najuzvišenijom ljudskom vrednošću, pre svih drugih vrednosti. Ne kaže se tek tako da jedino sloboda omogućava čoveku da se samoostvari, tj. da ispuni svoju misiju u ciklusu svog življenja. Dakle, tek imajući u vidu zloupotrebu slobode može se ustvrditi da zakoni ljude čine slobodnim.

Takva ljudska sloboda se dovodi u blisku vezu sa odgovornošću izbora. U antici je sloboda shvatana kao pokoravanje zakonima koji oličavaju neko dobro. Ali, već u srednjem veku sloboda „čoveka-hrišćanina“ više nije bila utemeljena na zakonu, već na Jevanđelju koje „čoveka oslobađa svih grehova, zakona i zapovešti“. Kasniji predstavnici građanske misli isticali su da je čovek slobodan kada nije sputan preprekama („Najveća moguća sloboda zasniva se na ćutanju zakona“), niti ograničenjima i prinudom drugih. Takva sloboda se sastoji u mogućnosti da se „čini sve što se hoće, ako se nikome ne čini nepravda“ (Kant). Kao takva, ona postoji ne samo kao ideja (virtuelno) ili kao sadržaj svesti (aktuelno), već i kao vrlina na delu (realno). Zbog toga oni kojima je sloboda na srcu uvek moraju da vode računa o drugima, koji takođe imaju jednako pravo na slobodu, što znači da svako mora da ograniči svoju slobodu ako ona šteti drugome. Ne kaže se tek tako da je sloboda jedino dobro koje ne može da se poseduje ako se ne deli sa drugima.

Kada je reč samo o slobodi kao ljudskoj vrlini, ona označava prepoznatu moralnu izvrsnost ličnosti. Vrlina je najviša tačka dosegnute vrednosti lične slobode. Ispoljava se u obliku ličnog integriteta i odnosi na sposobnost ljudskog umnog delovanja u skladu sa najvišim mogućim božanskim i ljudskim pravilima. Na primer, antički Grci su vrlinama smatrali razboritost, pravednost, umerenost i hrabrost. Hrišćanski svet je propagirao kao poželjne smernost, uzdržljivost, moralnu čistotu i pravednost. Postoje i budističke vrline koje se tiču ispravnog (ali ne obavezno istinitog!) nazora, namera, govora, delanja, života, napora, pažnje i sabranosti. Danas postoji čitav spisak vrlina, njih barem šezdeset i nešto. Među njima su i neke neobične, kao što su zdravlje, ljubav, mašta itd. Ali, vrline sigurno jesu integritet, poštenje, zahvalnost, milosrđe, mudrost ili nesebičnost. U stvari, postoje standardi koji treba da budu svim ljudima zajednički, kao što su dobrovoljnost i iskrenost, odanost i patriotizam, odgovornost i čast, optimizam i istrajnost, samoostvarenje i čovekoljublje, strpljenje i trpeljivost, saosećanje i zahvalnost, skromnost i poštovanje, uzdržljivost i umerenost, hrabrost i nesebičnost, radoznalost i razboritost, gostoprimstvo i nezavisnost. To je neka vrsta definicije integriteta kojim raspolaze svaki častan i savestan čovek. Takav čovek treba više da voli svoje dužnosti od svega drugog. On treba da bude slobodan u svojim mišljenjima i dobrog morala, a pokoran zakonima i posvećen humanosti, svojoj zemlji i svojoj porodici.

Takođe, treba da bude ljubazan i blag ili barem pristojan prema svojim prijateljima i čestitim ljudima kojima je spreman da pomogne u granicama svojih moći.

UKIDANJE SLOBODE I RAZARANJE INTEGRITETA

Sloboda nije samovolja jer je samovolja nedosledna i nepouzdana. Kao razuzdanost, samovolja dovodi do društvene anarhije i ljudskog ropstva. U takvoj anarhičnoj situaciji više nema pravila, prava ili privilegija: „Jaki uništavaju slabe, moćni uništavaju nemoćne.“ U životinjskom svetu takva razuzdanost se zove „zakon džungle“.

Postoji više načina kojima ljudi jedni drugima ograničavaju slobodu. Prvi način je tradicionalan i najstariji. Sastoji se u grubom gaženju prava i odricanju ljudskom biću svake slobode. Karakteristične su zloupotrebe u minulim epohama – „države bezakonja“ (*No-Law State*). Zapamćena istorija je prepuna primera svođenja čoveka na „zanemarljivu veličinu“ unižavanjem čoveka, tj. namernim razaranjem njegovog integriteta. Drugi načini su savremeniji. Karakterističan je široko rasprostranjen nasrtaj na tuđa materijalna dobra, svojinu.

Kada se kaže svojina (*potestas*) misli se na najvažniju vrstu subjektivnog prava koje deluje prema svima (*erga omnes*). Ono što je „Moje“, to nije „Tvoje“, ili, ono što je moje, to nije ni „Naše“ ni „Vaše“. Samo je Moje. Ipak, shvatanje svojine je vremenom preoblikovano: prvo tako da ono što je moje bude i tvoje (npr., ortakluk), zatim da ono što je moje i tvoje bude naše (npr., korporacija), a na kraju i da ono što je moje i naše postane vaše (npr., potpuno podržavljenje svojine u tzv. socijalističkim porecima ili nagovešteno oduzimanje svojine posle izvedene Četvrte industrijske revolucije i „novog društvenog reseta“). Ta promena je dovela do toga da se svojina više ne smatra neprikosnovenim, „svetim pravom“, kao što je nekad bio slučaj, već relativnim pravom koje se sve više i sve češće ograničava ili negira. Neki pisci svojinu uopšte ne određuju kao pravo (npr., Žozef Prudon, koji je uzvikivao da je svojina greh! ili Leon Digi, koji je zagovarao shvatanje svojine kao društvene dužnosti, tj. kao jedne socijalne funkcije). Karakterističan je i plan Klause Švaba, jednog od osnivača Svetskog ekonomskog foruma (WEF), da opljačka i uništi čovečanstvo sprovođenjem u delo agendi 21 i 30. Zajedno sa svojim istomišljenicima i zagovornicima globalnog porobljavanja, on sadašnjem čovečanstvu obećava: nećete imati ništa i bićete srećni.¹¹ Mnogi već danas nemaju ništa i uopšte nisu srećni zbog toga.

---

¹¹ V. Klaus Schwab, *The Fourth Industrial Revolution*, World Economic Forum, 2016. i K. Schwab, Thierry Malleret, *Covid 19: The Great Reset*, World Economic Forum, 2020.

Osim ugrožavanja ljudskih materijalnih dobara, rašireno je ugrožavanje moralnih dobara, pre svega ljudskog integriteta i dostojanstva (časti, poštenja itd.). Do toga često dolazi zbog zloupotrebe prava, njegovog neprimenjivanja ili postojanja pravnih praznina. Naročito je opasna zloupotreba državne vlasti, kada vlast „zabavlja“ da pravo kojim raspolaže i nju obavezuje.

Najnoviji primer proširuje predmet vlasništva do rasprava oko granica rasprostiranja ljudskog integriteta. Suština spora sadržana je u pitanju da li ili kada država sme da zadire u oblast ličnog integriteta svojih građana (npr., uvođenjem obaveznog /eksperimentalnog/ vakcinisanja, programa za skeniranje zdravstvenog stanja građana, 5G i 6G mreže, čipovanja, GMO hrane itd.). Jedini mogući odgovor mora da bude odrečan – država to ne sme da čini, naročito ne samovoljno, bez saglasnosti građana i mogućnosti da oni zbilja slobodno biraju kako će se starati o svom zdravlju. Reč je o zagaranovanim, urođenim prirodnim slobodama i pravima građana koja su nedodirljiva. Ta prava su starija od države i ljudskih sloboda i prava koje država priznaje ili podaruje. Ona pripadaju svim ljudima bez ikakve razlike u pogledu rase, boje kože, nacionalnosti, jezika ili drugih sličnih obeležja. Njihov tretman je pravno naglašen upravo zbog potrebe za zaštitom ljudske privatnosti (sopstva) od čestih nasrtaja. To u ovom primeru znači da je država dužna i da istinito i ispravno obaveštava svoje građane o korisnim i štetnim posledicama od uvođenja novih pronalazaka i tehnologija u svakodnevni život. U protivnom, posednici državne vlasti delaju nasuprot interesima naroda, samovoljno ili u tuđem interesu.

Ista ideja o zaštiti sadržana je u brojnim pravnim dokumentima, pre svega međunarodnim, u kojima se određuje da država ne može bez pristanka građana, samovoljno, da se meša u tu nedodirljivu oblast ljudskog (telesnog i duhovnog) integriteta. Treba samo podsetiti na Deklaraciju o pravima čoveka i građanina iz 1789. godine, Univerzalnu deklaraciju Ujedinjenih nacija iz 1948. godine, Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 1950. godine itd. kao i, primera radi, samo na čl. 25 tzv. Mitrovdanskog ustava Republike Srbije iz 2006. godine, u kome jasno stoji: „Fizički i psihički integritet je nepovrediv. Niko ne može biti izložen mučenju, nečovečnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju, niti podvrgnut medicinskim ili naučnim ogledima bez svog slobodno datog pristanka.“ Poenta je u slobodnom pristanku, a ne u nametnutoj obavezni. Time se ne štiti samo fizičko zdravlje građana već i njihov moralni integritet i lično dostojanstvo.

Koliki se značaj danas pridaje ovoj temi pokazuje nagli razvoj učenja o *Identity and Conceptions of the Self*, kao i razvoj bioetike i biojuristike, koje se bave etičkim stranama uplitanja države u pitanja života, zdravlja, lečenja itd. njenih građana. I njihov odgovor je isti: država ne sme da se nameće i samovoljno meša.

Građani ne mogu da budu vlasništvo države ni pod kakvim uslovima ili izgovorima. Kao pritežaoци urođenih prirodnih i stečenih sloboda i prava, ali i kao izvorni posjednici svog tela, duše i duha, jedino građani mogu da budu vlasnici svoje države. Kada je Vinston Čerčil jednom prilikom izjavio da je politika isuviše ozbiljan posao da bi se njome bavili građani, verovatno nije mislio na primenu nasilja i genocidnih mera koje savremene razvijene „demokratske“ države sistematski sprovode nad vlastitim građanima (prisilnim vakcinisanjem, ograničavanjem slobode kretanja ili sredstava za život nevakcinisanim osobama, lišavanjem slobode osoba zbog izražavanje drugačijeg mišljenja, pružanja mirnog i nenasilnog građanskog otpora itd.).

Postoji još jedan karakterističan oblik zloupotrebe. Radi se o pravnoj državi, pre svega o njenom preobražaju zbog promene sadržine. Danas se sadržina pravne države (vladavine prava) sve više udaljava od ideja liberalne demokratske države, dok i dalje formalno bujaju ljudske slobode i prava. Rešenje za ovakav nesklad pokušavaju da pronađu pripadnici savremenih multikulturalističkih i komunitarističkih teorija. Poznati su pokušaji Čarlsa Tejlora, Džozefa Raza, Majka Sendela, Majkla Volzera itd. Na primer, za Džozefa Raza „sloboda i razvoj pojedinaca zavise od njihove pune i slobodne *pripadnosti* kulturnoj, životnoj i poštovanoj grupi“. Treba istaći da se Raz ne zalaže ni za nekakvu vrstu socijalne monolitnosti na osnovu pripadništva određenoj grupi, već za „ideje pluralizma vrednosti“ u istoj društvenoj zajednici. Ta ideja uključuje i „pluralizam sloboda“ kao vrednosti. One se sastoje u priznavanju vrednosti različitih kultura nastalih po ma kakvom osnovu, makar one bile međusobno nesaglasne.¹² Ali, pravna država se u isto vreme sve otvorenije osporava i proglašava izlišnom.¹³ Ona se često predstavlja kao okvir koji može da se ispuni različitim društvenim sadržajem a da i dalje bude pravna. Isti sadržinski relativizam postoji i kada se sadržaj pravne države veže za pravne vrednosti čije precizno određivanje i operacionalizovanje često izaziva poteškoće (npr., kada treba da se odredi kako sudovi u pravnoj državi treba svojim odlukama da povrate narušenu slobodu, pravdu i ljudsko dostojanstvo). Osvrne li se na zapamćenu istoriju ljudskog roda, trajanje pravne države je epizodnog karaktera, skoro isto koliko je trajala atinska demokratija. Izgleda da je do takve parabolične putanje pravne države i vladavine prava došlo ponajviše zahvaljujući neverovatno koncentrovanoj moći savremenih svetskih patokrata-plutokrata koja izmiče domašaju prava. U središtu te moći su bankarski karteli, svetske korporacije i brojna neformalna udruženja i „tela“ koja samozvano razmatraju sudbinu sveta (npr., tzv. Svetski ekonomski forum). Da li se to može smatrati nagoveštajem jedne druge, sve očiglednije stvari

---

¹² Gvido Faso, *Istorija filozofije prava*, Beograd – Podgorica 2007, 710.

¹³ V. *Pravna država – poreklo i budućnost jedne ideje*, zbornik radova (ur. Danilo N. Basta), Beograd 1991.

– da se pravna država i vladavina prava sve više udaljavaju od svakodnevnog ljudskog života. Takvu promenu je moguće označiti kao „zalazak ili sumrak pravne države“ (*development away from the rule of law*). U njoj ljudi postaju sve manje važni. U stvari, oni postaju suvišni, a sa njima pravna država i vladavina prava, dok samo pravo postaje obezluđeno (dehumanizovano) zbog primene navodno objektivno utemeljenih tehnokratskih ideala u zakonima društvenog života. Iz takvih promena trebalo bi da nastane novo „tehnotronsko društvo“ (Zbignjev Bžežinski). Rečju, vreme starog društva i njegovih tvorevina bilo bi zamenjeno dehumanizovanim društvom i transhumanom vladavinom prava.

Da se krenulo tim pravcem pokazuje sve češće posezanje za uvođenjem (produženog) vanrednog stanja koje pravnu državu postepeno pretvara u policijsku državu „nacionalne sigurnosti“ (*Emergency State*). Sve očiglednije ograničavanje građanskih prava (koja su jemstva) na račun proširivanja bezobalnih ljudskih sloboda i prava (koja su obećanja) moglo bi u jednom trenutku da preraste u redovnu praksu neobjavljenog vanrednog stanja u velikom broju država. Bio bi to „Arhipelag Gulag svetskih razmera“.¹⁴

To je način na koji se savremena pravna država povlači pred novonastajućom „državom nacionalne sigurnosti“ (*Natonal Security State*). Samo, ova druga ne predstavlja nastavak pravne države socijalnog blagostanja, već njenu negaciju kao moderan policijsko-militaristički oblik tehnološko-tehnokratske države totalitarnog tipa. Da se radi o ozbiljnim namerama, potvrđuje današnje sve šire korišćenje tzv. statutarnih instrumenata (*SiS*, u stvari „sekundarnog zakonodavstva“) koji su „vrsta zakona Velike Britanije, nezavisni od parlamentarnih akata koji zahtevaju odobrenje parlamenta pre nego što postanu zakon. Njih parlamentu obično dostavi neki ministar iz vlade koji primenjuje legitimnu moć koja mu je dodeljena parlamentarnim aktom“. Isti je slučaj sa izvršnim naređenjima američkog predsednika (npr., br. 10990, 10995, 10997, 10998, 10999, 11000, 11001, 11002, 11003, 11004, 11005, 11051, 11921). Izvršno naređenje američkog predsednika iz 1994. godine je sva navedena naređenja pretvorilo u jednu naredbu – br. 12919. Ona predsedniku SAD u slučaju nekog „katastrofalnog događaja“ daju ovlašćenja svemogućeg diktatora. Na primer, njima se američki Kongres može lišiti prava da „modifikuje, odbaci ili proglasi neaktivnom“ predsedničku moć u vanrednim situacijama. Američki kongres nije jedini koji se lišava svojih prava manje-više poznatim ili nepoznatim, tj. tajnim izvršnim naređenjima predsednika. Istim tim izvršnim naređenjima je ukinut *habeas corpus* na osnovu koga se građani mogu suprotstaviti nezakonitim radnjama vlastite državne vlasti. Pozivanjem na njih, američkim građanima može

¹⁴ Robin de Rajter, *Svetsko zlo i beda*, Beograd, 2013, 102.

da se oduzme sve osim prava na disanje, ali i ono može da se naplati ili ukine. Ako se ikada primeni zakon GNESARA u SAD i kasnije u svetu, čovečanstvo bi moglo da se pokrene u pravcu koji pokazuje da je moguć zajednički život u prosperitetu.

Iako je cena slobode neprestana budnost građana, građani i dalje spokojno spavaju ušuškani u lažnu sigurnost konzumerstva. Lakše im je da veruju državi nego sebi samima. Danas je postizanje sigurnosti cilj ili stanje duha pretežnog dela članova društva koji su spremni da se priklone pre vrednosti lažne sigurnosti koju nude današnje države nego vrednosti istinske slobode za koju su njihovi preci proivali krv. Savremena društva su toliko postala konformistička da se legitimnim smatra stav po kome je potrebno odreći se građanskih i ljudskih sloboda i prava zbog zaštite nacionalne sigurnosti (npr., zbog terorizma, biološkog, hemijskog i nuklearnog rata, epidemije, opasnosti od najnovijih klimatskih promena itd.). Gotovo da proročki zvuče reči Aleksandra Hamiltona koji je u svojim *Federalističkim spisima* zabeležio: „Sigurnost zbog opasnosti je najsnažniji upravljač nacionalnog ponašanja. Čak i strastvena ljubav prema slobodama će, posle izvesnog vremena, ustupiti mesto tom diktatu... nateraće nacije koje su najprivrženije slobodi da zbog bezbednosti pribegnu u odgovoru institutima koji će imati tendenciju da unište njihova građanska i politička prava. Da bi bili bezbedniji oni, na kraju, postaju spremni da prihvate rizik da budu manje slobodni.“¹⁵ Nažalost, stav ili uverenje javnog mnjenja nikad nije dovelo do preispitivanja tradicionalnih veza slobode i jednakosti ili jednakosti i sigurnosti. Od toga se danas odustalo. Ali, pomno se ispituju veze jednakosti i bezbednosti, koja nije ništa drugo do odbrambena ili napadačka sigurnost. Posledica je da u takvim društvima sloboda ustupa pred sigurnošću. A kada se izgubi sloboda, gubi se i sigurnost.

Iako je pojam pravne države danas promenjen sadržinski, funkcionalno i vrednosno, jedno je ostalo nepromenjeno – legitimnost državne vlasti uvek mora da se izvodi iz njene legalnosti, a ne obratno.¹⁶ Izvođenje legitimnosti iz legalnosti smatra se pokazateljem da li u takvoj državi uopšte postoji vladavina prava. Posmatrana u svojoj „principijelnoj čistoti“, možda pravna država predstavlja „pre jedno željeno društveno stanje“ nego „jednu stvarnost koja traje ili možda krajnju svrhu društvenog razvika“.¹⁷

Najzad, do zarobljavanja ljudskih bića i oduzimanja njihove slobode dolazi već danas primenom najnovijih informacionih tehnologija. Cilj je pretvoriti čoveka u transhumano biće koje će obitavati pre u nekakvom metasvetu (npr., metauniverzumu) nego u realnom svetu. Zbog najšire moguće primene informatičkih i drugih

---

¹⁵ Aleksandar Hamilton, *Federalistički spisi*, Beograd, 1981, 58.

¹⁶ Džozef Raz, *Etika u javnom domenu*, Beograd-Podgorica, 2005, 403-412.

¹⁷ Božidar S. Marković, *Načela demokratije*, Beograd, 1937, 10.

tehnologija za neprestani nadzor i kontrolu građana, sloboda postaje sve više stanje svesti, a sve manje stanje stvari. Samim tim, vrlina slobode i ličnog integriteta postaje sve ređa pojava. To je situacija u kojoj strah i neznanje uzimaju maha. Tako se stvaraju zarobljene ljudske zajednice. Možda je u pravu bio Aristotel kada je tvrdio da se ljudi rađaju kao slobodne i ropske duše. U toj tvrdnji sigurno je tačan barem jedan titraj u rečenici koji se odnosi na rađanje (a možda i na začće), jer upravo on prikazuje poreklo slobode i zašto se ona smatra čovekovim generičkim svojstvom. Nevolja je u tome što se čovek rađa slobodan, ali, budući nemoćan, čim se rodi postaje neslobodan. To je neizmerno kratak trenutak odistinske slobode, zbog koga se možda vredi roditi. U isto vreme, sloboda se ljudima oduzima (vakcinisanjem, čipovanjem, različitim merama agresivne zdravstvene profilakse, oduzimanjem poslova koji prirodno pripadaju biološkim roditeljima čak i kada oni ispunjavaju sve uslove za negu i vaspitavanje svojih potomaka itd.). Oduvek su postojali ljudi koji su spremni na sve kako bi ukinuli slobodu i razorili integritet drugih. To čine zbog vlasti, kontrole i moći koji su im draži od slobode.

KRATAK ZAKLJUČAK

Uvek kada postoji, sloboda mora ili da se brani, ili da se osvaja. Danas je u celom svetu ljudska sloboda složno i multidisciplinarno napadnuta. Naročito su napadnute vrednosti i vrline slobode, ljudskog integriteta i dostojanstva. Prednjače armije pravnih stručnjaka, tzv. akademskih piskarala, kako ih je nazvao Čarls Rajt Mills,¹⁸ koji slede diktate javnosti anonimnih nalogodavaca. Oni svojim sumanutim propisima razgrađuju ljudsku slobodu, tj. pouzdano je pod plaštom formalnog legalizma ograničavaju, uzurpiraju i izopačuju. Ostali čute i čekaju šta će se dogoditi. Tu se nalazi tajna savremenog zarobljavanja. Umesto dekreta samodržaca kojima su nekad zarobljavana ljudska tela (duše su već zarobile duhovne vlasti), danas to čine „armije pravnika“ donošenjem bezbrojnih propisa koje niko ne može da pročitati, a kamoli da razume. Sve to se čini tako da se svetovnim putem zarobe i ljudske duše, a ne samo ljudska tela, jer su moći tradicionalnih duhovnih vlasti u opadanju. Ali, može se razmišljati drugačije i ustvrditi da je sloboda najbliža pravdi kada je čovek usmeren na „Dobro“ (Platon), odnosno kada čovek raspolaže samim sobom, kada živi zbog sebe, a ne zbog drugog (Aristotel). Takvo razmišljanje slobodu prikazuje kao moralnu vrednost. Zbog toga se može govoriti ne samo o „pravnosti“, već i o „moralnosti slobode“.¹⁹

---

¹⁸ C. Right Mills, *The Power Elite*, Oxford, 1956, 284.

¹⁹ Joseph Raz, *The Morality of Freedom*, Oxford, 1986.

Prof. Dr. DRAGAN M. MITROVIĆ
Full Professor, retired, Faculty of Law
University of Belgrade

LIBERTY, INTEGRITY AND THE LAW

Summary

Consideration of this theme needs a number of previous clarifications. First of all, are liberty as value and as virtue one and the same? Value is the belief that something is good because it is true, right, useful, desirable. There is a dark side though: „no value“, which is undesirable or unacceptable. Therefore, the question of what value is cannot be answered with reliability, for it has to do with human judgment which is human's personal, i.e. subjective. In contrast to value, virtue denotes the recognized moral excellence of a person. The majority of intellectual people agree that virtue is the ability of the mind to act in compliance with the highest possible divine and human rules. That action rests on the possession of liberty and personal integrity. The other, the dark side of virtue is vice. Already from this distinction it ensues clearly that virtue is a narrower and more strictly determined kind of value, for not every value is a virtue. To be endowed with virtues means to be highly valued in a positive, not a negative, sense. Evil, too, is valuable, but it is not considered a desirable value, much less a virtue. The task of the law is to prevent the violation of human liberty and personal integrity.

Key words: liberty, value, virtue, integrity, law

Literatura

- Brett A. S., *Liberty, Rights and Nature, Individual Rights in Later Scholastic Thought*, Cambridge, 2003.
- Dvorkin R., *Suština individualnih prava*, Beograd–Podgorica, 2001.
- Faso G., *Istorija filozofije prava*, Beograd–Podgorica, 2007.
- Glintić T., *Pravda, sloboda, jednakost*, Beograd, 1995.
- Hamilton A., *Federalistički spisi*, Beograd, 1981.
- Hobs T., *Levijatan*, Beograd, 2011.
- Lukić R., „Pojam prava“, *Zbornik za teoriju prava*, sv. II, Beograd, 1982.
- Marković B. S., *Načela demokratije*, Beograd, 1937.
- Mil Dž. S., *O slobodi*, Beograd, 1999.
- Mitrović D., *O pravu, Izabrani eseji*, Beograd, 2019.
- Perović M. A., *Etika*, Novi Sad, 2001.
- Pravna država – poreklo i budućnost jedne ideje, zbornik radova* (ur. Danilo N. Basta), Beograd, 1991.
- Rajter R. de, *Svetsko zlo i beda*, Beograd, 2013.
- Raz J., *The Morality of Freedom*, Oxford, 1986.

- Ruso Ž.-Ž., *Društveni ugovor*, Beograd, 1974.
- Ruso Ž.-Ž., *Rasprava o poreklu i osnovama nejednakosti među ljudima*, Zagreb, 1978.
- Schwab K., *The Fourth Industrial Revolution*, World Economic Forum, 2016.
- Schwab K., Malleret T., *Covid 19: The Great Reset*, World Economic Forum, 2020.
- Temelji moderne demokratije. Izbor deklaracija i povelja o građanskim pravima (1215–1989)*
(ur. Dušan Mrđenović), Beograd, 1989.
- Visković N., *Pravo kao kultura*, Rijeka, 1990.
- Vukadinović G., Mitrović D., *Uvod u teoriju i filozofiju prava*, Beograd, 2021.

Datumi prijema i prihvatanja rada

Primljen: 20.02.2023.

Prihvaćen: 13.04.2023.

ORIGINALAN NAUČNI RAD